

ЛОГОР „ДАНИЦА“ У КОПРИВНИЦИ – ПРВИ ЛОГОР У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ (са освртом на оснивање и рад усташког логора за обуку Јанка пуста)**

АПСТРАКТ: Логор „Даница“ је први усташки логор који је основан на подручју Независне Државе Хрватске (НДХ). Аутор је у раду покушао да у три дела представи и објасни због чега се логор „Даница“ основао у Подравини, односно у Копривници, месту које је од Загреба удаљено око 100 километара према мађарској граници. Први део ће се односити на оснивање логора за обуку усташа у Мађарској, близу границе са Југославијом. Ради се о логору Јанка пуста који се налазио на приватном имању једног од најзначајнијих усташких вођа у то време, раних тридесетих година двадесетог века. У другом делу биће представљен сукоб усташа и Хрватске сељачке странке (ХСС), која је имала веома велики број симпатизера у подравском подручју. Морамо рећи да су постојале две струје у оквиру ХСС, једне – која је нагињала десници и која се приклонила усташама, и друга – за коју можемо рећи да је била умерена и која није била наклоњена усташком покрету и политици која се спроводила у НДХ. Најзад, у трећем делу посветићемо пажњу оснивању и раду логора „Даница“, с тим што ћемо се више фокусирати на оснивање, односно, на проблеме које је усташка власт имала приликом оснивања овог логора, а који се тичу њихових међусобних односа.

Кључне речи: Логор Даница, НДХ, логор за обуку Јанка пуста, Хрватска сељачка странка.

Логор „Даница“ је први усташки логор који је основан на подручју Независне Државе Хрватске (НДХ). Тај логор није толико познат као што су Јасеновац, Стара Градишка, Јадовно и остали. Но, хиљаде људи је у њему побијено и мучено. Због чега је логор „Даница“ основан на подручју Подравине, у граничном подручју, на неких двадесетак километара од Мађарске, у равничарском подручју? Разлози су многи и тичу се, пре свега, постојања веома јаког усташког утврђења управо у том делу Подравине, које је егзистирало пре Другог светског рата, односно након шестојануарске диктатуре у Краљевини СХС. Исто тако, логор „Даница“ је релативно кратко постојао, око годину и по дана. Разлози за то су такође бројни, а један од њих је и деловање партизана на том подручју. Иначе, многи логораши су из логора „Даница“ пребацивани у друге логоре широм НДХ, тако да је за многе овај логор био само транзит. И због те чињенице, логор „Даница“ је значајан за разумевање природе усташког покрета у целини, као и самог постојања НДХ.

Покушаћемо да у три дела представимо и објаснимо због чега се логор „Даница“ основао у Подравини, односно у Копривници, месту које је од Загреба удаљено око 100 километара према мађарској граници. Први део ће се односити на оснивање логора за обуку усташа у Мађарској близу границе са Југославијом. Ради се о логору Јанка пуста који се налазио на приватном имању једног од најзначајнијих усташких вођа у то време, раних тридесетих година двадесетог века. У другом делу ћемо представити сукоб усташа и Хрватске сељачке стране (ХСС), која је имала веома велики број симпатизера у подравском подручју. Морамо рећи да су постојале две струје у оквиру ХСС, једна – која је нагињала десници и која се приклонила усташама, и друга – за коју можемо да кажемо да је била умерена и која није била наклоњена усташком покрету и политици која се спроводила у НДХ. Најзад, у трећем делу ћемо посветити пажњу оснивању и раду логора „Даница“, с тим што ћемо се више фокусирати на оснивање, односно, на проблеме које је усташка власт имала приликом оснивања овог логора, а који се, пре свега, тичу њихових међусобних односа.

* Проф. др Владимир Чоловић, научни саветник. Електронска адреса: vlad966@hotmail.com.

** Рад представља део научног и истраживачког ангажовања истраживача на пројекту „Српско и европско право – упоређивање и усаглашавање“. Пројекат број 179033, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, реализује се у Институту за упоредно право у периоду 2011–2016.

Логор за обуку усташа Јанка пуста

Између два светска рата, усташка емиграција је деловала преко својих центара у Италији и Мађарској. Кад је реч о Мађарској, најбитнији центар је био у Подравини. Најзаслужнији за развој усташког центра у Подравини је био близак сарадник Анте Павелића Густав Перчеч. Он је имао имање код места Фердинандовац, близу реке Драве. У том месту је пре шестојануарске диктатуре 1929. године изнајмљивао чамце за риболов, али је истовремено одржавао контакте са Мађарима. Кад је Густав Перчеч отишао из Југославије, добио је задатак да руководи акцијама против Југославије из Мађарске. Већ половином 1929. године почео је да организује оспособљавање оперативаца за терористичке акције у Краљевини СХС¹. Практично, Фердинандовац је постао кључно место за руковођење усташким операцијама, из којег су се пребавивали усташки оперативци у Југославију.

У лето 1931. године, Густав Перчеч је, преко мађарских власти, узео у закуп имање Јанка пуста, и то је учинио под лажним именом Емил Хорват². Јанка пуста је имао и други назив – Јанковац, и налазио се на граници Мађарске и Југославије у котару Чурго (Csurgo). Јанка пуста је био логор за обуку усташа. Након што је логор отворен, почела је обука оперативаца, али без оружја. Усташки емигранти који су се налазили у Јанка пуста радили су на имању, а плату нису добијали. Спавали су у заједничкој соби³.

Једна од значајних личности усташке емиграције из Јанка пуста је био Мијо Бзик. Он је био из села Река код Копривнице. На суђењу након Другог светског рата, Мијо Бзик је рекао да се, у време када је он боравио у логору, почело радити на рибњаку, а људи су се обучавали у руковању оружјем. Кад је Бзик отишао у Италију, у логор је као војни инструктор дошао Емил Лаховски, а очекивало се да стигне и оружје, које је касније стигло из Италије. Тада је логор посетио Анте Павелић, који је тада држао говоре, бодрени оперативце који су се налазили на обуци у логору. Мијо Бзик је навео на суђењу да је тада било доста добро у логору, што се тиче хране, као и да су били добри односи међу људима⁴.

Почетком 1933. оперативци су добили униформе које су носили у логору. Тада је почела и класична војна обука. Таква ситуација је била све док у Југославију није побегла Јелка Погорелец, која је била љубавница Густава Перчеца, веома значајна личност за откривање многих чињеница везаних како за обуку емиграната, припрему терористичких аката, тако и за стварање и развијање усташког покрета уопште. Наиме, Јелка Погорелец је радила за југословенску тајну службу. Њен шпијунски рад почео је у време друге фазе логора Јанка пуста. Но, вође усташа су и раније сумњале да је Јелка Погорелец шпијун, што је касније потврдио и Иван Перчевић, који је, приликом једног доласка у логор, као изасланик Павелића, упозорио Густава Перчеца на Јелку Погорелец и рекао му да прекине односе са њом, али га Перчеч није послушао. Усташка емиграција је, након афере са Перчецовом љубавницом, била свесна да југословенске власти имају информације о свему ономе што се догађало у Мађарској, а било је питање времена када ће и новине да објаве наведено, што се и догодило када су загребачке *Новости* објавиле низ чланака, у периоду од 5. до 14. октобра 1933, у којима је Јелка Погорелец говорила о усташкој емиграцији у Мађарској. Касније је објављена и брошура *Тајне емигрантских злочинаца: исповијести Јелке Погорелец*⁵.

Што се тиче деловања усташа на подручју Подравине, у почетној фази се то сводило на ширење пропагандних новина, као и илегално пребацивање присталица преко границе. Постепено је јачала усташка мрежа на граници Југославије и Мађарске и активности усташа су постајале све интензивније и конкретније. Чести су били напади усташа на полицију у том подручју.

Један од најбитнијих оперативаца на подручју Копривнице, у почетној фази покрета, био је Иван Габај из Хлебина. Његов рад је врло битан за усташко-домобрански покрет на том подручју, јер је међу првима почео да организује илегалне активности усташа, након проглашења шестојануарске диктатуре⁶. Једна од најпознатијих усташких акција у Подравини догодила се 30. јула 1933, када је бомба експлодирала на железничкој станици у Копривници. Али, експлозија се догодила непланирано, с обзиром на то да је усташка емиграција хтела да у Београду убије председника Суда за заштиту државе Драгана Бубња. Међутим, пакет са бомбом је отворен у Копривници и убила је пограничног полицајца Оскара Кронаста⁷. Исте године, 1933, у Јанка пуста су осмислили нову акцију поводом прославе уједињења 1. децембра. Експлозив је, по плану усташа, требало поставити на неколико локација у Хрватској, а акције је требало извести у Прекодрављу. За ту акцију је наређење дао лично Павелић, а радило се о покушају атентата на бана Савске бановине Иву Перовића. Ту акцију је требало да изведу Стјепан Петровић и Андрија Гредичак, који су били људи Густава Перчеца. Иако је било све организовано за напад на бана, одустало се од тога, јер су се, највероватније,

1 V. Šadek, „Logor Janka-pusztai i razvoj ustaške organizacije u Podravini do 1934“, *Podravina*, vol.11, br. 21, Koprivnica 2012, 48.

2 Petra Hamerli, *The Hungarian-Italian Support of the Croatian Separatism between 1928 and 1934*, 61, <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/16885/Hamerli.pdf?sequence=1>, 30.11.2016.

3 V. Šadek (2012), 49.

4 V. Šadek (2012), 50.

5 V. Šadek (2012), 51; Petra Hamerli, 63.

6 V. Šadek (2012), 52.

7 V. Šadek (2012), 53.

Петровић и Гредичак, уплашили за своју безбедност. Ипак, нису тог дана избегли проблеме, јер су код Лудбрега наишли на полицијску патролу, са којом су се сукобили. Но, обојица су се спасили и вратили су се у логор Јанка пуста⁸. Ипак, Павелић их је, као издајнике, осудио на смрт. Касније су протерани из логора Јанка пуста. Ухапшени су када се доста тога сазнало о раду усташких емиграната. Након тога је дошло до распада усташке организације на подручју Подравине, а убрзо је дошло и до распуштања Јанка пуста. Емигранти из овог логора су премештени у Италију и у друге делове Мађарске, а део усташа је смештен и у Нађкањижу⁹. Морамо поменути да је у време распуштања Јанка пуста дошло и до заједничке одлуке усташа и македонске терористичке организације ВМРО о припреми атентата на југословенског краља Александра¹⁰. Као атентатор је одређен Величко Димитров Керин, кога су звали и Влада Шофер, а усташко вођство је донело одлуку да остали атентатори буду изабрани од бивших становника Јанка пуста. Један од организатора атентата на краља Александра је био и Вјекослав Сервачи (Servatzy), који је одредио следеће атентаторе – Звонимира Поспишила, Мију Краља и Ивана Раића¹¹.

Однос усташа и ХСС у Подравини

Поменућемо укратко и однос усташа и ХСС у периоду постојања логора „Даница“. Наиме, пре Другог светског рата тај однос је био условљен различитим историјским околностима и био је пун конфронтација. Ми нећемо том периоду посвећивати пажњу, али ћемо рећи да је ХСС на изборима 1938. године добила око 800.000 гласова, што није одговарало усташама. Усташе су напаале ХСС и њеног председника Влатка Мачека да оснивањем Бановине Хрватске није решено хрватско питање и да се ради само о „сићушној аутономији“. Оптужен је ХСС да је издао идеју стварања независне Хрватске ван Југославије¹². Јаз између усташа и ХСС је нарочито био видљив на подручју Копривнице. Након оснивања НДХ, десно крило ХСС-а приступа усташама, али левица у оквиру ове партије то не чини. Тај притисак је нарочито радикализован после 11. јуна 1941. године и забране ХСС. Тада се и већа група припадника ХСС нашла у логору „Даница“. Након изјаве једне групе припадника и функционера ХСС, од 10. августа 1941, да приступају усташком покрету, једна група логораша из ове странке је пуштена. Међутим, чланови Котарског руководства ХСС-а у Копривници дали су изјаву 7. септембра 1941, такође под притиском усташа, али такву да се из ње види да, у ствари, нису приступили усташком покрету. Тада долази до хапшења Влатка Мачека и његовог одвођења у Јасеновац¹³. Однос усташа према ХСС се заоштрио почетком 1942. године. Разлог за то је било сазивање и деловање Хрватског државног сабора, као и јачање партизанског покрета у копривничком крају. У том периоду доста припадника ХСС је завршило у Јасеновцу¹⁴.

Оснивање логора „Даница“

Логор „Даница“ се налазио три километра од места Копривница у Подравини, између пута и друге Копривница–Дрње. На том простору се, пре Другог светског рата, налазила фабрика хемијских производа, која је престала да ради пред сам рат¹⁵. Логор је и добио име по тој фабрици. Логор „Даница“ је први логор који је отворен у НДХ, 15. априла 1941. године¹⁶. Био је отворен скоро годину и по дана, тачније до 1. септембра 1942. Постоје различити подаци када су у питању логораша који су били у овом логору, тачније различити подаци о њиховој националности, вери, као и о броју жртава. Оно што се са сигурношћу може рећи јесте да су у логору били заточени и Јевреји, и Срби, и Хрвати, као и припадници других нација¹⁷.

Логор „Даница“ је основало Министарство унутрашњих послова НДХ 15. априла 1941, значи истог дана када је Анте Павелић са неколико својих сарадника дошао из Италије у Загреб. Након тога, извршено је постављење Стјепана Пижете за политичког логорника (нека врста заповедника логора), и он је на тој функцији остао до 1. октобра 1941. Осим њега, Мартин Немец је постављен на место повереника поверенства Главног усташког стана за град и котар Копривницу, па је он, самим тим, руководио и логором. Мартин Немец је одузео кључеве службенику фабрике „Даница“ Валку Дубравцу и поставља Павла Гажија за заповедника усташке страже. Дана 18. априла 1941. у логор „Даница“ стижу и први логораша. Немец

8 Ibid.

9 V. Šadek (2012), 54.

10 9. октобра 1934.

11 V. Šadek (2012), 54–55.

12 Z. Dizdar, „Odnos ustaša prema HSS-u na koprivničkom području i u ustaškom logoru Danica kraj Koprivnice (1941/42)“, *Podravina*, vol. 5, br. 9, Koprivnica 2006, 113.

13 Ibid.

14 Z. Dizdar (2006), 100.

15 Неки аутори наводе да се ради и о згради која је била коњушница фабричког комплекса, Ф. Хорватић, Уређивање спомен-парка на „Даници“, Музејски вјесник, Гласило музејског друштва сјеверозападне Хрватске, бр. 4, фебруар 1981. године, 7.

16 У неким изворима се наводи да је тај датум 29. април 1941. G.Škoro, *Genocide over the Serbs in the Independent State of Croatia, be Catholic or die*, Institute of Contemporary History, Belgrade 2000, 155.

17 Z. Dizdar, „Ljudski gubici logora „Danica“ kraj Koprivnice 1941.–1942.“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 34, no. 2 listopad 2002, Zagreb, 47–48.

ангажује и неколико усташа за логор, а организује и њихову исхрану у тамошњој Градској болници¹⁸.

Међутим, Немец је имао проблем који се односио на већ раније постављеног повереника у Копривници, а то је био Алојз Сабади, који је био командант Првог батаљона Хрватске селачке заштите у Копривници. Сабади је постављен пре него што је дошао Мартин Немец. Било је сукоба између њих двојице, али је иза Немеца стајао Анте Павелић. Немец је званично вршио службу од 23. априла 1941, издавајући писмене огласе и заповести, као и разрешења и постављења на различите дужности у Копривници¹⁹. Иначе, наведени сукоб између Немеца и Сабадија је морао лично да решава Павелић, тако што је послао свог изасланика, а то је био Александар Зајц (Seitz). Практично, иако је Немец већ фактички вршио своју дужност, званично је та дужност вршена од 5. маја. Логор је морао да се организује и у вези са тим, па је зато у Копривницу стигао и Андрија Артуковић, министар унутрашњих послова НДХ. Предвиђено је да највише 120 усташа може да обавља дужности у логору, али се у августу 1941. тај број смањило на 100.

Немец је извештавао да бараке, које су остале иза фабрике, нису погодне за смештај логораша. Планирало се да се у те бараке смести 3000 Јевреја, али се од тога одустало, с обзиром на процену да би они били погоднији за рад у каменолому на југу НДХ. Ипак, 168 јеврејских омладинаца стиже у логор. Због овакве ситуације могло је и да се одустане од оснивања логора.

Осим тога, Мартин Немец није могао да придобије већи број људи за усташки покрет у Копривници и околини, па је морао да оде. На његово место је 4. јуна постављен Никола Херман, који је у Копривници и пре рата припадао усташком покрету. Он је успео да организује усташки покрет у Копривници.

Један од главних проблема од самог оснивања логора „Даница“ била је исхрана логораша, као и финансирање логорске страже и целог логора. Први командант Немец је исплату плата усташким стражарима и службеницима у логору „Даница“ организовао у договору са Андријом Артуковићем и Еугеном Дидом Кватерником²⁰. Немец је био овлашћен да организује исхрану тако што му је дата могућност да одузима намирнице Србима и Јеврејима који су живели у том крају. А 7. маја је добио овлашћење да одузме све драгоцености од логораша.

Већ 30. јуна стиже наредба о пребацивању прве групе логораша из Копривнице у Госпић. Прва група је бројала 280 логораша. Основни разлог пребацивања логораша је био недостатак финансијских средстава, али је то питање касније решено Артуковићевом одлуком. Међутим, свако финансирање је морало да буде правдано. Иначе, два листа у НДХ су обелоданила постојање логора „Даница“. Тако, *Хрватска обнова* објављује податак да је преко 1000 четника затворено у том логору (25. 05. 1941)²¹, а *Хрватске новине* од 19. 07. 1941. објављују да је редарство из Сиска ухапсило неколико изгредника, а по именима би се могло закључити да су Хрвати.

Користили су се различити називи за овај логор: сабирни логор „Даница“, радни логор „Даница“, али и концентрациони логор „Даница“. Задњи назив налазимо у документима МУП-а НДХ и Усташког Повјереништва за град и котар Копривницу, као и у низу докумената других установа и институција. Из тих докумената, односно из изјава преживелих логораша, можемо да закључимо да је логор „Даница“ имао наоружану усташку стражу и руководство логора, који су дефинисали живот логораша. Затим, логор је био ограничен жицом, а у њему су вршена мучења, шиканирања, малтретирања и убиства²².

Број логораша и жртава у логору „Даница“

Крајем месеца априла 1941. године стигле су прве веће групе логораша. Дана 29. априла доведено је 506 Срба са подручја Грубишног Поља, који су оптужени да припремају четнички устанак против НДХ. Већ 4. маја 1941. у логору „Даница“ је било 763 логораша, 18. маја 1007, 30. јуна 2175, а 15. јула 2656 логораша, што је, према усташким документима, највећи број логораша. Јевреји су, због спровођења усташких расних закона, упућивани у логор готово без изузетака.²³

Док је био на дужности, Мартин Немец је са својим сарадницима доследно спроводио расне законе. Јеврејима је било забрањено свако кретање од 19 до 7 сати ујутро, затим улазак у градски парк, као и у нејеврејске локале. Уведен је присилан рад, тако да су Јевреји морали да чисте улице, а уместо кошења траве, чупали су је рукама. И копривнички Јевреји су у почетку носили жуту траку на рукаву, а касније су на грудима и леђима носили пришивену жуту тканину величине 15 цм са ознаком „Ж“ и Давидовом звездом. У складу са Павелићевом наредбом, искључени су из привредног, културног и јавног живота града, док је деци забрањено да иду у школу²⁴.

18 Доста података о оснивању логора „Даница“ је изнето на суђењу Мартину Немцу.

19 Z. Dizdar (2002), 50.

20 Z. Dizdar (2002), 54.

21 Касније ћемо рећи ко је све сматран четником, по схватању усташа.

22 Z. Dizdar (2002), 57.

23 „Život“ u ustaškom logoru Danica,

<http://vojnepovijest.vecernji.hr/kako-se-zivjelo-u-ustaskom-logoru-danica-u-drugome-svjetskom-ratu-1034671>, 25.11. 2016.

24 Danica, prvi ustaški logor, <http://vojnepovijest.vecernji.hr/broj-1-vp/danica-prvi-ustaski-logor-907761>, 27. 11. 2016.

Иначе, различити су подаци о броју логораша у логору „Даница“. Чињеница је да нису сви логораша евидентирани. По неким изворима, лични подаци су утврђени за 3358 логораша. Од тог броја, највише је било Срба – 2259²⁵, затим Јевреја – 600, Хрвата – 434, Муслимана – 24, Црногораца – 12, Рома – 10, Словенаца – 9, Мађара – 5, као и других. У логору је било разноврсних занимања, од универзитетских професора до радника. Што се тиче политичке припадности, најбројнији су били припадници и симпатизери Југословенске националне странке, Југословенске радикалне заједнице, Четничке организације, Југосокола и друге. Усташе су припаднике ових организација звали једним називом – „четници“. Њих је било највише у логору²⁶. Осим њих, у логору су били и комунисти, чланови Савеза комунистичке омладине Југославије, а они су припадали „комунистима“, како су их усташе јединствено звали²⁷. Исто тако, међу логорашима је било и симпатизера Хрватске сељачке странке, Самосталне демократске странке, као и других странака. Што се тиче Јевреја, они су без изузетка хапшени и упућивани у логор, с обзиром на то да су се примењивали усташки расни закони.

Морамо узети у обзир и сећања логораша. По тим сведочењима, први логораша су стигли у логор „Даница“ 18. априла 1941. године, а друга мања група десетак дана касније. То су били логораша из Копривнице и околине, а већина њих је ухапшена под оптужбом да су „четници“. Осим Срба, било је и неколико Хрвата. Као што је речено, дана 29. априла, у логор стиже 506 Срба са подручја Грубишног поља. Њихово хапшење је било извршено по налогу Еугена Диде Кватерника, који је био задужен за ред и безбедност у НДХ. Они су ухапшени под оптужбом да припремају „устанак“ против НДХ. Почетком маја 1941, у логору „Даница“ се налазило 763 логораша, а 18. маја их је било већ преко 1000, док се 30. јуна тај број удвостручио²⁸. Што се тиче усташких стражара, њих је било око сто. Исто тако, доста Јевреја је ухапшено у вези са саботажом на железничким ПТТ водовима, коју су комунисти извели између Лудбрега (мало место које се налази 20 километара од Копривнице, према Вараждину) и Копривнице 15. јула те године. То је било прво масовно хапшење Јевреја, које се догодило у ноћи између 22. и 23. јула, када започиње њихово масовно упућивање у логоре на територији НДХ²⁹.

Иначе, живот у логору „Даница“ је био врло тежак. Одмах након доласка, логораша су морали да прођу кроз шпалир усташких логорских стражара, који су их дочекивали увредима, псовкама, као и ударцима рукама, кундацима и другим предметима³⁰. Логораша су били распоређени по фабричким зградама и баракама, као и у великој фабричкој хали. По сведочењима, било их је превише по тим просторијама, тако да се може и посумњати у наведени број логораша који су били евидентирани. Одмах након уласка у те зграде, логораша су били пљачкани и од стране других логораша, али и од стране усташа. Систематски су прегледани и пљачкани пакети, новац и ствари које је родбина логораша достављала. Нису имали кревете, већ су лежали на бетону или на земљи. Неки од њих су лежали на слами, коју су морали да купе, ако су имали новац. Логораша су били одвојени по полу, односно, посебно жене са децом, а посебно мушкарци, као и по вери, али се томе није увек поклањала пажња. Усташе су се посебно живљивали над интелектуалцима, без обзира на њихову верску или националну припадност, као и над логорашима из Копривнице и околине³¹. За наведену сврху је била посебно одређена једна барака на средини логора, коју су логораша звали „барака смрти“³² или „кућа ужаса“, а у којој су се вршили најтежи облици злостављања.

Једно од битних питања у логору „Даница“ је било питање исхране логораша. Та ситуација се мењала и погоршавала. У почетку, по исказима логораша, храна је била подношљива, а добијали су се и пакети од родбине. Исто тако, постојала је могућност куповине хране од локалног становништва. Међутим, касније се ситуација променила, тако да се пријем пакета забранио, а логораша су добијали храну једном дневно³³.

Као што је већ речено, логораша су били пребацивани у друге логоре у НДХ, још 1941. На пример, 15. децембра 1941, из логора „Даница“ је у Загреб упућена група састављена од 46 логораша чланова КПХ, СКОЈ и њихових сарадника, као и од 26 Јевреја који су предати Вјекославу Лубурићу да би били пребачени у Јасеновац. Након преузимања тих логораша од стране Лубурића, пребачени су у року од два дана у Јасеновац, а одатле у логор у Старој Градишци, где су сви убијени. А у марту 1942. године, једна група логораша је пребачена у Јасеновац, а једна пуштена на слободу. Број логораша је почео да се смањује. Друга

25 Срби у деловима Подравине око Копривнице, Калника и Расиње, односно великог Поганца, констатно нису били сигурни. О томе говори и Владимир Шадек који каже: „Најочитији пример је збивање од 5. колхоза 1941. кад је одред усташа из Вараждина кренуо у напад на поткаљичка села код Расиње под излком да се тамо спрема четнички устанак. Сличан поступак подузели су и појединци из крижевачког подручја кад је скупина наоружаних особа из Крижеваца (оружници, редарственици и наоружани цивили) 3. колхоза 1941. стигла у Велики Поганец, село с већинским српским становништвом и малтретирала становништво.“ (V. Šadek, Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941–1942), Podravina, vol. 14, br. 28, Koprivnica 2015, 8.

26 Z. Dizdar (2002), 61.

27 Ibid.

28 Ibid.

29 Z. Dizdar (2002), 62; V. Šadek (2015), 7.

30 М. Булајић, *Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Аршковићу 1986. године*, Рад, Београд 1988, 240.

31 Z. Dizdar (2002), 63–64.

32 М. Булајић, 241; Z. Dizdar (2002), 64.

33 Z. Dizdar (2002), 65.

група логораша је била депортована у Стару Градишку 16. марта исте године³⁴.

Логор „Даница“ је постојао до септембра 1942. године. То се види и из докумената са суђења Мартину Немецу. Није случајно да су баш комунисти и њихови симпатизери пребачени у друге логоре. Тада су усташе случајно сазнале да постоји веза логораша комуниста са комунистима ван логора и да постоји реална могућност да партизански одреди из Бјеловара нападну логор средином октобра. Иначе, логор „Даница“ и Копривница су били под влашћу партизана од 7. новембра 1943. до 4. фебруара 1944. године³⁵. Мартин Немец је након Другог светског рата осуђен на смрт, а логор „Даница“ је после рата служио као транзитни логор заробљених усташа³⁶.

Можемо рећи да се подаци о броју логораша толико разликују да не можемо са сигурношћу утврдити тачан број оних који су одведени у логор „Даница“. По сведочењима логораша, тај број се креће од 2600 (сведочење Адама Серјанића) до 9000 (Мато Бутковић), односно, око 10000 (Драгутин Качић)³⁷. Са друге стране, по извештају Боже Максимовића, који је био опуномоћени комесар за избеглице и расељене у влади Милана Недића, бројно стање у логору „Даница“ се кретало од 6000 до 10000. Сваког дана су, по том извештају, групе логораша интерниране у Госпић, а друге групе су стизале у логор „Даница“, па се може рећи да је кроз логор „Даница“ прошло и 30000 Срба. Исто тако, наводи се да су у логору били и Хрвати и Јевреји³⁸. Што се тиче жртава, такође се може рећи да је немогуће утврдити колико је људи побијено у Копривници. Ти бројеви се крећу од нешто мање од 1000 до 20000. Чињеница је да је највише логораша послато у друге логоре, у којима су страдали. Утврђивање правог броја оних који су били у логору „Даница“, који су интернирани из тог логора, као и оних који су убијени, тешко је утврдити и не би смели да се у потпуности поуздамо ни у личне податке, као ни у слободну процену, а ни у сведочења преживелих логораша³⁹.

* * *

Након масовног убијања недужних цивила или политичких неистомишљеника у једном оружаном сукобу често се поставља само једно питање – број убијених. У логору „Даница“ се несумњиво десио велики број убистава, а још већи број злостављања и мучења. Међутим, логор „Даница“ ће постати упамћен по масовном интернирању логораша у друге логоре у којима су они ликвидирани. У том делу Хрватске живео је мањи проценат Срба, у односу на друге делове Хрватске. Ипак, број логораша Срба, као и број убијених Срба, показује да је усташки режим желео да српска популација нестане са тог подручја, имајући у виду да је велики број Срба побегао из НДХ у Србију и у друге делове бивше Краљевине. Логор „Даница“ је показао да је усташки покрет био доста јак у том крају, али и доста рањив. Значајан број Хрвата је припадао умереној струји ХСС, а доста Хрвата је било у партизанским одредима (калничким). Најзад, логор „Даница“ је показатељ да је унутрашња структура усташког режима била крхка и да је тај режим опстао управо због околности у којима се нашла и бивша Југославија и свет, а то је Други светски рат.

34 Z. Dizdar (2002), 69.

35 Z. Dizdar (2002), 70.

36 Z. Dizdar (2002), 71.

37 Z. Dizdar (2002), 71.

38 Z. Dizdar (2002), 72.

39 У чланку Антуна Стишћака „О једном броју логораша Данице“, који је објављен у Музејском вјеснику, гласилу музејског друштва сјeverозападне Хрватске, бр. 7, 1984. године, наводи се део имена логораша логора „Даница“, 109–112.

SUMMARY:

THE CONCENTRATION CAMP “DANICA” IN KOPRIVNICA
– THE FIRST CONCENTRATION CAMP IN THE
INDEPENDENT STATE OF CROATIA
(with reference to the establishment and the activity of the ustasha camp
for training Janka pusta)

The concentration camp “Danica” was established on April 15, 1941 in the city of Koprivnica and was the first concentration camp in the Independent State of Croatia (NDH). Koprivnica is actually located in the Croatian region of Podravina near the border with Hungary. This concentration camp was opened for a year and a half, i.e. until September 1942. Thousands of camp inmates were interned in that camp, and thousands of them were killed there, too. However, the concentration camp “Danica” was primarily a transit camp bearing in mind that the camp inmates were sent from there to other concentration camps throughout the NDH, such as Jasenovac, Jadovno, Stara Gradiška, Pag, etc.

In order to comprehend the establishment of the first concentration camp in this area of the NDH and its relatively short duration in comparison to the other camps, it must be said that prior to World War II, i.e. after the 6th of January dictatorship in 1929, the first Ustasha camp for training was opened in the Hungarian town of Janka pusta, which was at the Croatian border, i.e. the border between the Kingdom of Yugoslavia and Hungary. This camp was active up until 1934. Namely, one of the close associates of the Ustasha leader Ante Pavelić, Gustav Perčec, founded this camp at his estate in Hungary. The camp has gathered the members of the Ustasha emigration who were trained there, but, at the same time, the attacks on individual objects and figures in the Kingdom of Yugoslavia were planned in this particular camp, too. It should be noted that the killing of the Yugoslav King Aleksandar in 1934 was partly organized in this very camp. The Ustasha training camp Janka pusta was one of the strongholds of not only the Ustasha emigration, but also the Ustasha movement, which was prepared from the very onset of the World War II for the establishment and the organization of the quasi-state creation of NDH.

Another fact to be taken into consideration when analyzing the establishment of the concentration camp “Danica” in Koprivnica is the relationship that existed between the Ustashes and the members of the Croatian Peasant Party (CPP), which had a large number of sympathizers in Podravina. This political party had two fractions, the right fraction, which got closer to the Ustasha movement, and the other one, more moderate fraction, whose members had major problems with the Ustashes, which is why a number of them ended up in the concentration camps throughout the NDH, hence in the “Danica” concentration camp, too. One of the most important leaders of the CPP - Vlatko Maček was amongst them. The relationship between the Ustashes and CPP became very tense at the beginning of 1942. The reason for this was the convening and the activity of the Croatian State Council, as well as the strengthening of the partisan movement in Koprivnica town, which also influenced greatly the activity of the concentration camp “Danica”.

The concentration camp “Danica” was established by the Ministry of Internal Affairs of NDH, practically the same day when Ante Pavelić and his collaborators arrived in Zagreb from Italy. Initially, upon the opening of the camp, there were several problems with establishing both the command over the camp and in Koprivnica. The problem was solved by the Minister of Internal Affairs of NDH - Andrija Artuković. In addition, the camp struggled with financial problems.

Already at the end of April 1941, larger groups of camp inmates arrived to the concentration camp “Danica”. Most of them were Serbs who were accused of preparing a Chetnik uprising against the NDH. In July 1941, over 2,500 inmates were interned in the camp according to Croatian sources. Within the camp, the racial laws were

* Professor Vladimir Čolović, Ph.D, Principal Research Fellow. Email: vlad966@hotmail.com.

implemented, detainees were beaten and humiliated from the very entrance to the camp, and living conditions were very poor. According to testimonies, there were too many detainees in the barracks and other facilities, thus one may question the credibility of the records and the exact number of those who were interned in the camp, the ones who were transported from there to other camps and of those who have been killed there. Within this camp, there was a “house of horrors” (camp inmates named it that way), in which the most difficult forms of abuse were carried out.

In some ways, the concentration camp “Danica” was also a transit camp. The transfer of camp inmates to Jasenovac, Stara Gradiška and other concentration camps happened in 1941 as well as in 1942. In addition to the Serbs, the largest number of camp inmates were Jewish, but also Roma, Croats, etc. The Ustashes divided the camp inmates to “Chetniks” and “communists”. The Serbs were counted among the “Chetniks”, as well as the members of the Yugoslav National Party, the Yugoslav Radical Union, the Chetnik organization, Jugosokol and other organizations. The members of the Communist Party and the members of the Union of Communist Youth of Yugoslavia, amongst who were Croats as well, were treated as “the communists”. Some members of CPP became camp inmates too, while the Jews constituted a particular group and they were imprisoned without exception.

In mid-1942, just before the closure of the concentration camp “Danica” in September 1942, the Ustashes learned about the connection that existed between the camp inmates who were communists and the communists outside the camp and that there was a real danger that the partisan detachments from Bjelovar might attack the camp. It should be noted that the concentration camp “Danica” (at the time when there was no camp inmates at its premises) and Koprivnica were under the rule of partisans from 7 November 1943 to 4 February 1944.

The exact number of camp inmates who have been interned in the concentration camp “Danica”, as well as those who have been killed there was never determined. A large number of camp inmates from the concentration camp “Danica” were transported to other camps, which may be one of the reasons for the abovementioned. According to the report of the Plenipotentiary Commissioner for Refugees and the Displaced Persons in the government of Milan Nedić (in occupied Serbia during World War II), a number of inmates in the concentration camp “Danica” ranged from 6,000 to 10,000 of them. It is estimated that a total of about 30,000 Serbs were interned in the camp. According to the testimonies of camp inmates, this number also varies. As for the murdered inmates, these records are also unreliable; hence this number ranges from 1,000 to 20,000.

It is certain that a large number of camp inmates were imprisoned within the concentration camp “Danica”, and that a large number of murders undoubtedly took place there and an even larger number of abuse and torture. However, this concentration camp will be remembered for the mass internment of detainees in other camps throughout NDH, where they were executed. It must be said that in this part of Croatia (Podravina) there was a smaller percentage of Serbs compared to the other parts of Croatia. But the number of Serb prisoners, as well as the number of Serbs who were killed there, indicates that the Ustasha regime wanted the Serbian population to disappear from that particular territory. The concentration camp “Danica” has shown that the Ustasha movement was very strong in this area, but very vulnerable too. In order to support this claim, we will say that a significant number of Croats belonged to the moderate fraction of CPP, and that a lot of Croats were in the partisan detachments.

Keywords: Danica camp, training camp Janka pusta, Croatian Peasant Party